

“British Council” ve Türkiye’deki İngilizce Öğretim Faaliyetleri

Hande BALIM KINAY¹

Özet

İkinci Dünya Savaşı boyunca İngiltere Türkiye’yi siyasi, askeri ve kültürel anlamda yanına çekebilmek adına pek çok girişimde bulunmuştur. Bu makale ise İngiltere’nin İkinci Dünya Savaşı’nın başlangıcından itibaren Türkiye’de İngilizcenin yaygınlaşması adına yaptığı faaliyetleri konu edinmektedir. İngiliz Hükümeti Türkiye’de kültürel anlamda etkinliklerini “British Council” vasıtasıyla yürütmüştür. Özellikle İngiltere’nin Türkiye’deki mevcut Alman etkisini kırabilmek ve İngiliz kültürünün yaygınlaşmasını sağlayabilmek adına pek çok girişimi olmuştur. Bu girişimler Türk basınında geniş yer kaplamıştır. Süreç boyunca İngiliz Hükümeti’nin amacını ve hedefini anlayabilmek adına basın titizlikle incelenmiştir. Bunun neticesinde de elde edilen bulgulara göre Türkiye’de savaş dönemi zorluklarına rağmen İngiliz kültürü, üniversiteler, halkevleri gibi kurumlar yardımıyla halka tanıtılmıştır. Bu durum belli bir kesimle sınırlı kalmasına rağmen savaş sonucunda değişen siyasi dengelerle birlikte daha fazla yayılma alanı bulmuştur.

Anahtar kelimeler: Türk-İngiliz kültürel ilişkileri, British Council, Halkevleri, Londra Halkevi, İkinci Dünya Savaşı.

British Council and English Language Teaching Activities in Turkey

Abstract

During the Second World War, England’s made many attempts to attract Turkey politically, militarily and culturally. The scope of this article is activities carried out for the spread of the English language in Turkey at the beginning of the World War II. The British Government carried out its cultural activities in Turkey through the “British Council”. In particular, England has many attempts to break the existing German influence in Turkey and to ensure the spread of British culture. These initiatives have received wide coverage in the Turkish press. Throughout the process, the press was meticulously studied in order to understand the purpose and aim of the British Government. According to the findings obtained as a result of this, English culture was introduced to the public with the help of institutions such as universities and people’s houses, despite the difficulties of the war period in Turkey. Although this situation was limited to a certain group, it found more spread area with the changing political balances as a result of the war.

Keywords: Anglo-Turkish cultural relations, British Council, People’s Houses, London People’s House, World War II.

Giriş

İnsanlar doğdukları toplumun anadilini kullanmakla birlikte zaman içerisinde farklı dilleri bununla birlikte de kültürleri öğrenme gereksinimi hissetmişlerdir. Bu ihtiyacın en

¹ İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D., Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi, e-posta: handebalim@hotmail.com. <https://orcid.org/0000-0002-4899-0483>

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

önemli sebebi olarak ülkelerin gelişmişlik seviyeleri arasındaki farklar gösterilebilir. Çünkü dünya konjonktürüne bakıldığında gelişmiş toplumların, az gelişmiş veya gelişmemiş toplumlar üzerindeki etkisi yadsınamaz. Sömürgecilik anlayışının gelişmeye başlamasıyla birlikte farklı dilleri öğrenme zorunluluğu birbirlerine paralel olmuştur. Genel olarak bu durum güçlü devletlerin kültürlerinin baskın olduğu bir şekilde bürünmesi olarak açıklanabilir.

Avrupalı devletlerin Türk toplumu üzerindeki kültürel etkileri, 19. yüzyıl ve sonrasında yaşanan gelişmelerle birlikte her alanda tesirlerini göstermiştir. Günümüze değin yaşanan evreler, gelişmeleri takip edebilmek adına bizlere yol göstermektedir. Bu bağlamda İngiliz dilinin Türkiye'deki etkisini anlayabilmek için, Cumhuriyet kurulduktan sonraki safhaları iyi okuyabilmek gerekir.

Türk-İngiliz ilişkileri Musul meselesinin çözüme kavuşması ile restorasyon dönemine girmişti.² İki ülke arasındaki iyileşme süreci, Avrupa'daki konjonktürün değişmeye başlamasıyla hızlanmıştır. Türkiye'nin İngiltere ile ilişkileri düzelmeye başladıktan sonraki süreçte toplum üzerinde İngiliz kültürü yaygınlaşmaya başlamıştı. II. Dünya Savaşı'nda Türk Hükümeti'nin müttefiki olan İngiltere, Alman rekabetine karşı Türkiye'deki etkinlik alanını sadece siyasi ve iktisadi olarak değil kültürel olarak da genişletmeye önem vermiştir. 1930lu yıllarda ikili ilişkiler göz önüne alındığında İngiliz dilinin Türkiye'deki kullanım alanının çok kısıtlı olması, gerçekleştirilecek teşebbüslerin bir program dâhilinde uygulamaya konulmasını gerekli kılmıştır. İngiliz Hükümeti'nin bu alanla görevlendirdiği kurum ise "British Council" olmuştur.³ İngiliz Hükümeti savaş boyunca basın ve radyo aracılığıyla İngiliz kültürünü Türk halkına daha yakından tanıtmaya fırsatını yakalamıştı. Ayrıca dönemin Türk basını dikkatle incelendiğinde II. Dünya Savaşı boyunca İngiltere'nin Türkiye'deki kültürel etkinliklerini sergiler, dil kursları, kitap ve dergi gönderimleri şeklinde gruplandırmak mümkündür. İngiliz kültürünün, Cumhuriyet mirasının kültürel taşıyıcısı olarak görülen halkevlerinin⁴ yardımıyla halk arasında yaygınlaştığı gözlemlenmiştir. Böylelikle İngiliz dili ve kültürü Türk toplumunda II. Dünya Savaşı boyunca nüfuz etme alanı bulmuştur. Savaş sonunda dünyada

² Şefika Özmen, "Türk-İngiliz İlişkilerinde Restorasyon Dönemi (1926-1939)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Isparta 2009, ss. 43.

³ İsmail Özer, "İngiliz Kültür Heyeti (British Council) ile Halkevleri Arasındaki Kültürel Münasebetler (1939-1950)", *TSA*, Yıl: 14, Sayı: 2, Ağustos 2010, ss. 96.

⁴ Halkevleri için ayrıca bkz. Kenan Olgun, *Türkiye'de Halkevleri Gerçeği Teftiş Raporları Işığında Birinci Yılında Halkevleri (Halkevleri ve Kocaeli Halkevi Örneği)*, İksad Publishing House, Ekim 2019 Ankara, ss. 12.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

değişen güç dengeleriyle birlikte İngiliz kültüründen Amerikan kültürüne geçiş süreci başlayacaktır.

Bu çalışmanın amacını, İngilizcenin Türk toplumu üzerinde ne tür faaliyetlerle önem kazandığını saptayabilmek oluşturuyor. Özellikle British Council'in, Türkiye'deki girişimleri incelemek ve neticelerini belirleyebilmek adına dönemin basını dikkatle incelenmiştir. Bunun yanında İngiliz Hükümeti'nin Türklere karşı olan tutumunu görebilmek için İngiltere'nin gerek basını⁵ gerek meclis tutanakları takip edilmiştir. Çalışmada ana kaynak olarak öncelikle dönemin gazetelerinin kullanımına ağırlık verilmiştir. Bunun yanında hem Türk hem de İngiliz arşivi, İngiliz meclis tutanakları, dergiler ve makalelerden faydalanılmıştır.

1. British Council'in Kuruluşu

Sanayi Devrim'inden sonraki süreçte dünya çapında bir rekabet ortamı doğmuştu. Bu alan sadece endüstrileşmeyle sınırlı kalmayıp ticari faaliyetler, kültürel etkileşim, bilimsel gelişmeler gibi insan hayatına doğrudan etki eden sahalara da sıçramıştı. Kültürel etkileşimlere ayrı bir parantez açıldığında ise farklı ülkelerde eğitim kurumları açma gibi girişimler öncelikli olarak ele alınmıştı. Bu bağlamda Alman Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olarak 1878'de İstanbul'da Bürgerschule adında bir okul açılmıştı. Yine Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın himayesinde Floransa, Roma, Atina, Kahire, Şam gibi şehirler "Fransız entelektüel genişlemesi" adına etkinlik sahalarını içermekteydi. Ayrıca Fransız kültürel prestiji Yakın, Orta ve Uzak Doğu'da bir hayli önemliydi. ABD'nin ise önemli propaganda aracı olarak gördüğü kurumlar arasında; İstanbul Robert Koleji, Beyrut Amerikan Üniversitesi, Tahran Alborz Koleji vardı. Haliyle tüm bu kurumlar yakın gelecekte birbirlerini etki eden kuşakların oluşmasına ortam hazırlamıştır.⁶

Eğitim ve kültürel faaliyetlerin denizaşırı ülkelerde yararlı ve gerekli olabileceği fikri ilk olarak Lord Curzon'un zihninde belirmişti. I. Dünya Savaşı'nda İngiliz Hükümeti adına çalışan propaganda ve bilgi ajansları, savaş biter bitmez dağıtılmış, böylece bu fikrin yararlılığı da savaş sırasında deneyimlenmişti. Bu bağlamda 1920'de İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na bağlı ve Sir John Tilley başkanlığında bir komite oluşturuldu. Bu komitenin görevi yurtdışında bulunan İngiliz topluluklarının durumunu incelemektir. Komite ayrıca yabancı ülkelerde siyasi veya ticari propagandayı teşvik etmek için belirli başkentlerde İngiliz

⁵ *The Times*

⁶ The British Council Report 1934-1955, *CIA-RDP78-02771R000100140005-8*, ss. 5-6. <https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp78-02771r000100140005-8> [Erişim Tarihi: 14.06.2021].

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

kütüphanelerinin oluşturulması gerekliliği üzerinde durmaktaydı. Bunu yapmalarındaki temel amaçta İngiliz fikirlerinin yurtdışında yayılmasını sağlamaktı. İngiliz Hükümeti de yerel olarak kurulan İngiliz okullarını desteklemek ve yerel vatandaşların bu okullara gitmesini teşvik etmek için burslar veya ödüller verilmesini önermişti. İngiliz yetkililer, İngilizce teknik eserlerin ve diğer kitapların dağıtımını ve bununla birlikte bazı başkentlerde enstitüler ve kütüphaneler ile İngiliz merkezleri oluşturmayı planlamışlardı. Hem İngiliz Dışişleri Bakanlığı hem de ticaret kurulunun, eğitim ve kültür alanındaki hareketsizliğin İngiliz çıkarlarına zarar verdiğine dair söylemleri de mevcuttu. Kasım 1933'te Mısır Yüksek Komiseri Sir Percy Loraine Dışişleri Bakanlığı'na bu durumla ilgili uyarıda bulunmuştur. Loraine'e göre harekete geçilmezse, ileride silahlı kuvvetlere, ekonomik yapıya şuan üstlenilmesi gereken kültürel hareketin finansmanından çok daha fazla ticari kayıplar getireceğinin altını çizmekteydi. İngiliz Dışişleri Bakanlığı bu gibi uyarılarla güçlenerek, ticaret ve eğitim kurullarının desteğini sağlamaktaydı. Yetkililerin önceliğini ise ihracat hareketleri oluşturuyordu. 19 Haziran 1934 tarihli muhtıradan Reginald Leeper, Tilley Komitesi'nin denizaşırı İngilizce öğretimi ve problemleri incelemek için bir kurumun oluşturulması yönünde tavsiyelerini yinelemişti. Leeper, bu memorandumda kültürel propaganda konusunda, British Council'in aktarması gereken ilkelerin birçoğunu ve bazı yöntemleri de belirlemişti. Buna göre kurumlar sürekli olarak nevi yöntemler deneyerek, Latin Amerika'daki ve başka yerlerdeki çeşitli dernekler, Paris, Floransa ve Buenos Aires'teki gibi yerleşik İngiliz Enstitülerinden yararlanmalıydı. Yabancı okullarda ve üniversitelerde İngilizce öğretimini teşvik etmek için burslar ve ödüller verilmeli, önemli merkezlerde kütüphaneler oluşturulmalı, yabancı gazetecilerin Birleşik Krallık'ı ziyaret etmelerine yardımcı olunmalıydı. Yine İngiliz öğretim görevlileri yabancı sermayelere ve üniversitelere sosyal hizmetler, bilim, tıp ve sanat gibi konularda bilgi vermeleri için gönderilmeliydi.⁷

British Council'in fikir babası olarak karşımıza çıkan üç isim; Lord Curzon, Sir John Tilley ve Reginald Leeper'dır. Bu üç isim çalışmalarını devam ettirerek kurumu meydana getirmişlerdir. British Council aslında iki ayrı komiteden doğmuştu. İlki Haziran 1933'te Sir Eugene Ramsden başkanlığında atanan ve üniversitelerin ve iş dünyasının temsilcilerinin bulunduğu komiteydi. Bu komitenin görevi öncelikle öğrencileri çalışmaya teşvik etmek için hangi adımların yararlı olacağını belirlemektir. Kasım 1934'te Leeper, Lord Tyrell'in başkanlığında, yurtdışında İngilizce öğretimini ilerletmek için bir plan düşünmüştü. Böylece İngiliz kültürü hakkında daha geniş bir bilgi ve anlayış geliştirmek için iş adamları ve eğitim

⁷ A.g.b., ss. 7-9.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

uzmanlarından oluşan bir grup toplanmıştı. Kültürel planlarının, ticari firmaların finanse etmesi görüşülmüştü. Genel olarak Lord Tyrell'in Komitesi olarak anılsa da, bu organ kısa süre sonra daha resmi olan "British Council for Relations with other Countries" ismini almıştır. Daha sonra da British Council ile sözleşme yapılmıştır. İngiliz Hükümeti'nin kuruma yardımları sırasıyla şu miktarlarda olmuştur; 1935'te 6.000 Sterlin, 1936'da 15.000 Sterlin, 1937'de 60.000 Sterlin, 1938'de 130.000 Sterlin ve 1939'da 386.000 Sterlin. British Council'in, yönetim ve işleyişine özerklik verilse de BBC'yle kıyaslandığında daha iyi sonuçlar elde edileceği düşünülmüştü. British Council'in doğrudan resmi denetime tabi olmaması gerektiğine ilişkin başlangıçtaki ilke, kurumun partilerden ve siyasetten bağımsız kalmasını, süreklilik ve tarafsızlık kazanmasını sağlamıştı.⁸

II. Dünya Savaşı'nın öncesinde, Lord Lloyd Yakın ve Orta Doğu'ya yaptığı ziyaretlerde Mihver Devletleri propagandalarının ciddi ve acil bir tehlike olduğu kanısına varmıştı. Almanya ve İtalya dillerini, fikirlerini, etkilerini yurtdışına yaymak için yılda milyonlarca Sterlin harcıyorlardı. Mussolini kendisini İslam'ın koruyucusu ilan etmişti ve Roma'da Doğu Enstitüsü'nde Asyalı ve Afrikalı öğrencilere fikirlerini aşlamak için örgütlenmişti. Faşizm ve Nazi egemenliğinin kaçınılmazlığı efsanesini yaymaya çalışıyorlardı.⁹

Değişen uluslararası konjonktür, British Council'in Türkiye'de de faaliyet göstermesine neden olmuştu. British Council, 4 Kasım 1940'ta Türkiye'de faaliyete geçmişti.¹⁰ Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın başlangıcından 1943 yılına değin ciddi bir Alman-İngiliz rekabet sahası içerisindeydi. İngiliz Hükümeti Doğu Akdeniz ve Orta-Yakın Doğu'nun stratejik önemi dolayısıyla hareket sahasını genişletebilmek için siyasi, ekonomik ve kültürel faaliyetler üzerinden uzun vadeli politikalar geliştiriyordu.¹¹ Bu bağlamda İngiliz yetkililerin British Council vasıtasıyla eğitim ve kültürel faaliyetlerini Türkiye'de genişlemesi beklenen bir

⁸ A.g.b., ss. 10-11.

⁹ A.g.b., ss. 12-13.

¹⁰ *Ulus*, 4 Kasım 1944, No: 8657, ss. 3. British Council'in 4 Kasım 1940'ta faaliyete geçtiğine dair sadece dönemin basınında çıkan haberler mevcuttur. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde bu konuda herhangi bir belgeye rastlanılmamıştır.

¹¹ Central File: Decimal File 867.24, Equipment and Supplies, December 30, 1943-December 30, 1944, MS Turkey: Records of the U.S. Department of State, 1802-1949, Records of the Department of State Relating Internal Affairs of Turkey, 1930-1944, *US National Archives (Amerikan Ulusal Arşivi)*, Archive Unbound, 867.24/11-2643, 26 Kasım 1943 Tarihli Dışişleri Bakanlığı Yakındoğu Bölümüne gönderilen İngiliz Hükümetinin Türkiye'ye yönelik arz politikaları ve endüstriyel projelerini anlatan rapor.

gerçektir. Bu kurumla birlikte de İngiliz Hükümeti, Türklerin İngiliz kültürünü tanımalarına ve öğrenmelerine yol göstermiştir.

2. British Council'in Türkiye'deki Faaliyetleri

II. Dünya Savaşı, uluslararası politik sahada birçok değişikliğe neden olmuştur. Bu değişiklikler sadece askeri güç olarak nitelendirilmemelidir. Ülkelerin hem ekonomik hem de kültürel faaliyetleri bu durumdan etkilenmekle birlikte günümüze kadar uzanan köklü değişimlerin de başlangıcını teşkil etmişti. Türkiye, II. Dünya Savaşı başladıktan kısa süre sonra İngiltere ve Fransa ile Türk-İngiliz-Fransız İttifak Antlaşması'nı imzalamıştı.¹² Bu ittifak antlaşması uyarınca da Müttefikleri olan İngiltere ile hem dostluk hem de siyasi ilişkilerini çeşitli çalışmalarla savaş boyunca belirli bir çizgide sürdürmeyi, en önemli politikası haline getirmişti. Türk Hükümeti hem Alman hem de İngiliz Hükümetlerine belli mesafede kalarak, savaş dışı kalmayı amaçlamıştı. Bu bağlamda da Türk Hükümeti uyguladığı politikalarda belirli oranlarda başarılı olmuştur.

Türkiye ile İngiltere'nin aralarındaki müttefiklik beraberinde kalıcı değişimler getirmiştir. Çalışmanın konusu olan İngilizcenin Türkiye'de yaygınlaşması tam da bu periyota rastlamaktadır. Bu yüzden yabancı ülkelerde İngiliz kültürünün gelişmesi için faaliyetler yürüten British Council, Türkiye'de geniş bir yayılma alanı bulmuştu. İngiliz yetkililer çalışmalarına müttefikleri olan Türkiye'de 1940'ta British Council'i açmakla işe başlamışlardı.

Atatürk döneminde genellikle Almanya'ya gönderilen öğrenciler, 1940lı yıllardan itibaren İngiltere'ye gönderilmeye başlanmıştı. Kültürel iş birliğini geliştirmek için İngiliz Hükümeti İngiltere'deki Türk öğrencilere 1940-1941 yılı içerisinde verilecek olan burs miktarlarıyla ilgili bazı düzenlemelere de gitmişti. İngilizce öğretmeni olan 2 kişiden her birine 300 Sterlin, 2 lisansüstü öğrencisinin her birine 300 Sterlin, 15 tatil kursu ziyareti¹³ için her birine 80 Sterlin verilmesi planlanmıştı. Türk mühendislerinin King College, Newcastle-on-Tyne ve mühendislik firmaları ile beş yıllık eğitim kursları alabilmeleri için de 2 öğrenciye yardım olanağı tanınacaktı.¹⁴ Basın-yayının önemi dönem boyunca fazla olduğu için Türk Hükümeti de kültürel etkileşimi artırabilmek adına birtakım düzenlemeler yapmıştı. Ankara

¹² Mehmet Gönübol, Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitapevi, 10. Baskı, Ankara 2014, ss. 143.

¹³ Vacation course visits.

¹⁴ U.K Parliament, Turkish Students, Great Britain (Facilities), HC Deb, 18 June 1940, Vol: 362, cc42-3W. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/written-answers/1940/jun/18/turkish-students-great-britain-facilities> [Erişim Tarihi: 14.06.2021].

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

Radyosu o döneme kadar Fransızca, Yunanca, Farsça ve Bulgarca olarak yaptığı yabancı dillerde ki yayımlarına, İngilizceyi de eklemiştir.¹⁵ Bu bağlamda İngilizcenin tabana yayılma süreci de başlamıştır. Her ne kadar dönemde okuma-yazma ve yabancı dil bilen kişilerin toplam nüfusa göre oranı az olsa da böyle bir yenilik kayda değerdir. Ayrıca savaş yüzünden İngiltere'nin Türkiye'ye yolladığı gazeteler ve dergilerin gelişinde bazı aksaklıklar da yaşanıyordu. Bu aksaklıkları gidermek için güzergâh değiştirilmişti. Bu düzenlemeyle birlikte İngiliz gazeteleri ve dergileriyle, İngilizce kitaplar Basra-Bağdat yolu üzerinden Türkiye'ye ulaşacaktı.¹⁶ Yazılı basın hem İngilizcenin öğrenilme oranındaki artışı etkilemiş hem de propaganda malzemesi olarak kullanılması açısından kıymetli olmuştur.

Cairo Evening Institute'de öğretim görevlisi olan Mr. Lucas Türk Hükümeti'nin talebi üzerine Türk subaylarına İngilizce öğretmek için altı aylığına İstanbul'daki Robert Koleji'ne geçici olarak atanmıştı. İlaveten Türk Hükümeti British Council'den İngilizce, Felsefe, Endüstri ve Kimya alanlarında çalışma yapacak profesörler bulmasını istemiştir. Karabük'te kurulacak olan hazırlık okulu için de müzakerelerin ilerlediği ve F. Y. Thompson'ın* ön düzenlemeler yapmak için İngiltere'den ayrılacağı belirtilmekteydi.¹⁷

İngilizce dil kursları dönem itibarıyla halkevlerinin bünyesinde gerçekleştiriliyordu. Halkevlerinde açılan kurslara rağbetin gittikçe arttığı da gözlemlenmişti. Bunun yanı sıra yeterli sayıda İngilizce öğretmeni bulunmuyordu. Öğretmen kadrolarının tamamlanması dâhilinde yeni sınıfların açılması planlanmıştı. Bu sınıflar ise İngilizce seviyelerine göre hiç bilmeyenler, az bilenler ve nispeten ileri seviyede olanlar şeklinde düzenlenecekti.¹⁸ Ayrıca Eminönü Halkevi'nde Londra Üniversitesi Pedagoji ve Terbiye Enstitüsü Profesörlerinden olan H. P. Hanley tarafından İngiliz terbiyesinin ruhu ve çocuğun inkişafı konularında konferanslar tertip edilmesi tasarlanmıştı.¹⁹ Bu gibi etkinliklerle İngiliz kültürünün halka aktarılması önem arz etmekteydi. Savaş yılları içerisinde British Council'in önem verdiği diğer bir etkinlik her yıl ağustos ayında açılan Uluslararası İzmir Fuarı olmuştur.

Uluslararası İzmir Fuarı'nda, İngiltere'nin çadırlarını hazırlayan kurum British Council'di. İngiliz çadırları içerisinde günlük hayatlarını anlatan duvar resimleri ve Türk

¹⁵ "Radyomuzda", *Akşam*, 16 Ocak 1940, No: 7629, ss. 2.

¹⁶ "İngiliz matbuaları Basra yolile gelebilecek", *Akşam*, 26 Eylül 1940, No: 7879, ss. 3.

* Bu şahsın ismi arşiv belgesinde kısaltılarak, yukarıdaki gibi, verilmiştir.

¹⁷ British Council Report for the Period September 1939 to March 1940, FO.800.322, No: 83, ss. 3-4.

¹⁸ "Halkevinde İngilizce Kursları", *Ulus*, 15 Şubat 1941, Sayı: 7014, ss. 2.

¹⁹ "İngiliz Profesörünün Konferans ve Temsili", *Son Telgraf*, 1 Mayıs 1941, Sayı: 1490, ss. 3.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

ürünlerinin örnekleri mevcuttu. Fuarda, İngiliz yaşamı ve kültür bilgisinin yurtdışına yayılmasıyla biyografi, bilim, sanat, eğitim, ilaç, mühendislik vb. konuları içeren bir dizi İngiliz kitapları da sergileniyordu. Ayrıca İngiliz okullarının resimleri de stantlarda gösterilmekteydi. İngiliz çadırlarında; mühendislik, yol yapımı, demiryolu inşaatı için kullanılan İngiliz optik ve ölçme aletlerine de rastlamak muhtemeldi.²⁰ İzmir Fuarı'nda konuşma yapan İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Knachbull Huggessen, İngiliz gazete ve kitaplarına olan talebe dayanarak Türkiye'ye daha fazla gazete ve kitap gönderebileceklerini ve İngiltere'de Türkçeye artan bir ilginin varlığının kanıtı olarak da üç yeni Türkçe gramer kitabının yayımlandığını vurguluyordu. İngiltere'de yeni yayımlanmaya başlayan *La Turquie Kemalist** dergisinin büyük bir ilgi gördüğünü de sözlerine eklemişti.²¹ İzmir Fuarı'nda Belediye Başkanı Dr. Behçet Uz, Türk-İngiliz dostluğunun her geçen yıl enternasyonal fuar sayesinde geliştiğini ve kültürel temasların iki ülkeyi birbirlerine yaklaştırdığını açıkça belirtiyordu.²² British Council'in büyük bir ihtimam gösterdiği İzmir Fuarı, İngiltere'nin Türkiye'ye olan yakınlığını dünyaya göstermek bakımından ehemmiyetliydi.

British Council'in düzenlediği, İngilizce kitaplar sergisi büyük bir katılımı açılmıştı. Serginin açılışında Türk Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, gazeteciler, yerli ve yabancı pek çok misafir bulunmuştu. British Council Başkanı adına üyelerden Grant, bilhassa İzmir Fuarı'nda açılan sergiye Türk halkının gösterdiği ilgiden memnun kaldıklarını belirtmişti. Sergide konuşma yapan Grant, Türk-İngiliz kültür ilişkilerini daha da ileri götürmek adına CHP Genel Sekreterliği'nin Londra'da bir halkevi açılmasına izin verdiği haberini de duyurmuştu. Ayrıca sergide; sanat, edebiyat, tıp ve diğer sanat dallarına ait 1.500 kitap bulunmaktaydı.²³ İngiliz-Türk ilişkilerinin sadece siyaset ile sınırlandırılmaması, savaş dönemi boyunca üzerinde durulması gereken noktalardan biridir. İki ülke kültürel faaliyetlerini mümkün oldukça ileri taşımış ve İngiliz Hükümeti'nin politikaları doğrultusunda Türkiye'deki İngiliz etkisi halka yansıtılmaya çalışılmıştı.

²⁰ *Monthly Trade Journal of the British Chamber of Commerce of Turkey*, No: 286, Vol: 29, (1941 August) ss. 178-180.

* Ayrıntılı bilgi için bkz. Büşra Türkan Okumuş, "Türkiye'de Modernleşme ve Propaganda: Yeni Cumhuriyet'i Tanıtmak, LA TURQUIE KEMALİST DERGİSİ (1934-1948)", *İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017.

²¹ "İngilizce Kitap ve Dergiler", *Akşam*, 18 Eylül 1941, Sayı: 8230, ss. 4.

²² "Büyük Britanya ve Türkiye Arasında Kültürel Münasebetler Ticari Mübadele ile İlerliyor", *Ulus*, 19 Eylül 1941, Sayı: 7230, ss. 1-2.

²³ "İngilizce Kitaplar Sergisi", *Ulus*, 15 Kasım 1941, Sayı: 7284, ss. 1-4.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

Ankara Halkevi'nde 1941-1942 yılları için İngilizce kursları açılacağı haberi de verilmişti.²⁴ Ayrıca Dil-Edebiyat Şubesi tarafından İngiliz Edebiyatının başlangıcından o döneme kadar geçirdiği tüm değişiklikleri kapsayan bir seri konferans düzenlenecekti. Türk ve İngiliz profesörler tarafından verilmesi planlanan bu konferansların Türkçeye çevrileceği verilen haberler arasındaydı.²⁵ Yine Ankara Halkevi'nde Dil-Edebiyat Şubesi tarafından İngiliz Edebiyatının ana hatları başlıklı bir konferans tertiplenecekti. Bu konferansta konuşma yapacak olan hocalar ise; C. E. Bazell, Orhan Borian, E. W. Tomlin'dir.²⁶

Dönem boyunca halkevlerine yüklenen mana dikkate alındığında Türkiye'nin yurtdışındaki ilk halkevinin Londra'da açılması her iki ülke açısından da önemliydi. Zira halkevinin İngiltere'de açılma fikrini ortaya atan kişi ise Sir Wyndham Deeds olmuştur. Bu iş için komite üyeliğinde görevli kişiler arasında Türkiye'nin Londra Büyükelçisi ile British Council başkanı da bulunmaktadır. Halkevleri, Türk halkının sosyal ve kültürel faaliyetlerinin ana merkezi konumundaydı. Londra'da açılması planlanan halkevi; orada yaşayan Türklere kulüp ve kütüphane görevi göreceği gibi İngiliz aydınlarının da Türk gençliğinin sosyal hayat ve kültür alanlarında ilerleyebilmesi adına Türkiye'nin neler yaptığını bu kurum vasıtasıyla öğrenebilecekleri bir merkez olacaktı.²⁷

19 Şubat 1942'de Londra Halkevi'nin²⁸ açılışı yapılmıştı. Açılışa British Council Başkanı Malcolm Robertson, İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden, Londra Türk Büyükelçisi Tevfik Rüştü Aras ve gazeteciler bulunmuştu. Açılışa başkanlık eden ise Tevfik Rüştü Aras olmuştu. Bu kurumun Londra'da açılmasıyla birlikte iki ülke arasındaki dostluğun daha da gelişeceği beklentiler arasındaydı. Ayrıca Londra Halkevi, toplanma amacının dışında Türk sanat eserlerini barındıran bir müzeye de sahip olacaktı. Eden açılışa, bu kurumun Türkiye ile İngiltere arasında devam eden dostluğun yeni bir göstergesi olduğunu belirtiyordu. Eden, taarruza uğradıklarında kendilerini müdafaa edeceklerini ve dünyayı tehdit eden unsurlar var oldukça iki ülkenin birbirlerini tanımaya, birbirlerine yardım etmeye mecbur

²⁴ “Ankara Halkevinde İngilizce Kursları 1941-1942 Devresi”, *Ulus*, 27 Eylül 1941, Sayı: 7238, ss. 2.

²⁵ “Halkevinde Konferans”, *Ulus*, 14 Kasım 1941, Sayı: 7283, ss. 3.

²⁶ “Halkevinde Konferans İngiliz Edebiyatı”, *Ulus*, 21 Kasım 1941, Sayı: 7290, ss. 2.

²⁷ “Londra'da Yakında Bir Halkevi Açılacak”, *Ulus*, 22 Aralık 1941, Sayı: 7321, ss. 1.

²⁸ Londra Halkevi için bkz. Hakan Yaşar, “Yurtdışında Bir Kültür Kurumu: Londra Halkevi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.45, Bahar 2010, ss. 177-215; Eminaip Malkoç, “Cumhuriyet Halk Partisi Belgelerinde Yurtdışındaki İlk ve Tek Halkevi Örneği; Londra Türk Halkevi”, *Türkoloji Kültürü*, Sayı: 4, C. II, ss. 35-55; Resul Babaoğlu, “Linguistic Imperialism or Cultural Diplomacy? British Council And The People's Houses in Early Republican Turkey”, *Bilig*, Winter 2021, No: 96, ss. 255-282.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

olduğunu da sözlerine eklemişti. Tevfik Rüştü Aras ise bu kurumun açılışının İngiliz-Türk dostluğunun bir sembolü olduğunu belirtiyordu.²⁹ Londra Halkevi'ne, Ankara'dan Nusret Köymen başkan olarak atanmıştı.³⁰ Elbette ki Türkiye dışında ilk halkevinin Londra'da açılması bir rastlandı değildi.

İngiliz halkının, Türk diline özendirilmesi için Londra Halkevi'nde Türkçe kursları açılmıştı. Bu kursların başlamasına yardımcı olan kişi Türkiye Büyükelçiliği Ticaret Ataşesi Suphi Ziya Özbekkan'ın kızı Güzin Özbekkan idi. Türkçe kurslara olan rağbet fazla olmuştur. Kurslara gelen genç kızların Türkçeyi kısa sürede öğrenip savaş bittikten sonra Türkiye'yi ziyaret etmek istedikleri aktarılıyordu. Ayrıca kurslarda Türkçesini ileri seviyeye taşımak isteyen öğretmenlerin varlığı da söz konusuydu.³¹ İngiliz halkının da Türkçeyi öğrenmeleri kurslar vasıtasıyla teşvik edildiği gözlenmekteydi.

Ankara'da British Council tarafından düzenlenen İngiliz Üniversite ve Okulları Hakkındaki Sergiye, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de katılmıştı. Açılışını Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in yaptığı sergide; İngiliz okullarının fotoğrafları ve İngiltere'ye ait fotoğraflar bulunuyordu. Yücel, İngiliz kurumlarının uygarlık seviyesinin üzerine çıktığını ve Türkiye'nin de bu kurumları tanınması gerekliliği üzerinde duruyordu.³²

Türkiye'de gerçekleştirilen IV. Dil Kurultay'ı Londra'da büyük bir alaka ile takip edilmişti. Bu meyanda da kurultay hakkındaki tetkiklere, İngiliz basınında geniş yer verilmişti. Basın vasıtasıyla İngiliz halkına TDK'nin kuruluşu ve amaçları, dilde uyguladığı yeni usuller aktarılmıştı. Ayrıca Londra Halkevi'ndeki Türkçe kurslarda dil devrimiyle ilgili bilgiler verilmeye de devam ediliyordu.³³ Londra Halkevine olan ilgi giderek artmaktaydı. İki binden fazla öğrencinin bu kurumu ziyaret etmesi planlanıyordu. Türkiye'deki modern hayat hakkında filmler gösterilecek ve konferanslar düzenlenecekti. Halkevi idarecilerinden bir temsilci; gençlerin bugünkü Türkiye'yi tanıyabilmeleri adına Londra'daki tüm gençlik tesisleri ile temasa geçip, Türk-İngiliz dostluğunu yeni nesillere aktarmak istediklerini dile getiriyordu.³⁴

²⁹ “Londra Halkevi Törenle Açıldı”, *Ulus*, 20 Şubat 1942, Sayı: 7377, ss. 1-4.

³⁰ “Londra Halkevi”, *Akşam*, 10 Şubat 1942, No: 8370, ss. 2.

³¹ “Londra Halkevinde”, *Akşam*, 20 Haziran 1942, Sayı: 8500, ss. 2.

³² “İngiliz Kültür Sergisi”, *Akşam*, 7 Haziran 1942, Sayı: 8487, ss. 1.

³³ “Dil Kurultayı Londra'da İlgi ile Takip Olundu”, *Ulus*, 20 Ağustos 1942, Sayı: 7558, ss. 2.

³⁴ “Londra'daki Halkevini 2.000'den Fazla İngiliz Üniversitesi Gezecek”, *Ulus*, 16 Ekim 1942, Sayı: 7619, ss. 1.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

İngiltere'nin eski Ankara Büyükelçisi Percy Loraine Londra Halkevi'nde "1905 Türkiye'si ve 1935 Türkiye'si" adında bir konferans vermişti. Bu etkinliği, Highcliff Konferans Cemiyeti düzenlemişti. Loraine, fırsat buldukça Türkiye hakkındaki iyi intibalarını hem yazarak hem de konferanslar vasıtasıyla vatandaşlara anlatma gereği duyuyordu. Loraine bu konferansında Cumhuriyet idaresinin vücuda geldiğinden beri kalkınma yolunda yaptığı büyük hamleleri dile getirmişti.³⁵ İngilizler Türkiye'ye karşı gösterdikleri ilgiyi, Londra Halkevi'nde haftada iki üç kez verilen konferanslar ve gösterilen filmlerdeki yerlerini alarak kanıtlamaktaydılar. Bu konferanslarda konuşma yapanlar genellikle Türkiye'de görev yapmış; Wyndham Deeds ve Percy Loraine gibi tanınmış şahıslardan oluşuyordu.³⁶

British Council Türkiye'de, siyasi olmayan konulardaki İngilizce kitapların sunumunu ve satışını yapıyordu. Kurum bu görevini ise ulaşım zorluklarının izin verdiği ölçüde gerçekleştirebiliyordu. İngiliz Hükümeti, Türk kitapçıların İngilizce kitapları makul fiyata satmalarına olanak sağlamış ve 2.000 Sterlin değerinde olan kitaplar, British Council tarafından satın alınıp, Türkiye'ye gönderilmişti. İngilizce kitaplara olan talebin; Ankara, İstanbul ve İzmir'de açılan kütüphaneler vasıtasıyla arttığı da gözlemleniyordu. Ayrıca halkevlerinde İngilizce bölümler oluşturulmuştu. Jeoloji, metalürji ve matematik üzerine yazılan kitaplar, kütüphanesi yangında tahrip olan İstanbul Üniversitesi'ne de sunulmuştu. Ek olarak tıp, tarım ve mühendislikle ilgili kitapların tedarik edilmesine özellikle dikkat ediliyordu.³⁷ Bu bağlamda yeniliklerin Türkiye'ye ulaştırılmasına dönem boyunca özen gösterilmişti.

British Council, İngilizce dersler vermek, konferanslar düzenlemek, kütüphaneler açmak gibi faaliyetlerini genişletebilmek için halkevlerinden yardım talep etmekteydi. CHP parti teşkilatının bu heyete kolaylık gösterdiği bilirse de bu hususta yazılı veya sözlü herhangi bir emirin olmadığı da yine dönemin belgelerinde mevcuttur. Bu konuda merkezden verilen herhangi bir emir bulunmamasına rağmen kolaylık sağlama düşüncesi parti içerisinde mevcuttu.³⁸ İlâveten yabancı dilleri öğretmek üzere bazı yabancılar vasıtasıyla veya doğrudan

³⁵ "Türkiye Hakkında Sir Percy Loraine'in Bir Konferansı", *Ulus*, 26 Ekim 1942, Sayı: 7622, ss. 3.

³⁶ "Londra Halkevinde Türkçe Dersleri", *Ulus*, 25 Aralık 1942, Sayı: 7678, ss. 2.

³⁷ U. K. Parliament, TURKEY (ENGLISH BOOKS), HC Deb 10 September 1942, Vol: 383 c328W. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/written-answers/1942/sep/10/turkey-english-books> [Erişim Tarihi: 29.02.2020].

³⁸ 17 Haziran 1942 Tarihinde CHP Genel Sekreterliğinden CHP İzmir Vilayet İdare Heyeti Reisliğine gönderilen yazı, *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi* 490.01.0.0/1017.921.2, ss. 137.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

halkevlerine müracaatlar devam ediyordu. Halkevlerinde imkân oldukça öğretme ve öğrenme faaliyetleri faydalı görülmesine rağmen bu kursların açılması için çıkartılan kanunlara uyma zorunluluğu da bulunmaktaydı. Zira halkevleri çalışma talimatnamesinin 82. maddesine göre yabancı dillerdeki kurslar üç şekilde açılabilirdi; ilk olarak kurs öğretmeni halkevi üyelerinden biri olabilir ve bu işi üstlenebilirdi. Bu durumda yabancı öğretmen vatandaşlığı söz konusu değildi. İkinci olarak açılacak kurslarda öğretmen belli bir ücret karşılığında çalıştırılır ve ücreti halkevi bütçesinden karşılanırdı. Eğer tecrübesinden faydalanılmak istenilen yabancı bir öğretmen var ise mahalli hükümet vasıtasıyla bu yabancının kimliği soruşturulup, bir mahzur görülmediği takdirde halkevince belirlenen şartlara göre ders verebilirdi. Üçüncü olarak da kimliği yukarıdaki maddeye göre belirlenen yabancı bir öğretmen halkevinin bilgi ve onayı altında yine halkevinin belirlediği şartlarla öğrencisinden alacağı ücret karşılığında ders verebilirdi.³⁹ Böylelikle öğretim faaliyetlerinin hem devamlılığı hem de belirli bir nizam ile yürütülmesine dikkat ediliyordu.

British Council faaliyetlerine karşılık olarak Türk yetkililer de kendi ülkeleriyle alakalı kültürel faaliyetleri İngiltere'ye taşıyorlardı. Londra Halkevi'nde Türk yaşamı hakkında filmlerin gösterimi vardı. Percy Lorraine gibi çeşitli parlamento üyeleri Londra Halkevi'ne davet edilmişti. Bu filmler, özellikle Türk ordusu ve Türkiye'nin endüstrileşmesini kapsıyordu. Türk ziraat ve endüstrisinin makineleşmesinin sonuçlarını görmek adına önemli bir gösterim olmuştu.⁴⁰ Türkiye'nin endüstrileşme süreci hakkında İngiliz yetkilileri bilgilendirmek amacıyla yapılan bu film gösterimi, iyi intibalar uyandırmıştı. Ayrıca Başbakan Şükrü Saraçoğlu, TBMM'de Türk-İngiliz ilişkileri hakkında yaptığı konuşmasında; Türk-İngiliz ilişkilerinin dikte edilerek değil dönemin ihtiyaçlarından doğduğunu vurgulamıştı. Saraçoğlu, iki ülke ilişkilerinin yapılan antlaşmalar ve Türk Hükümeti'nin politikaları ile güçlendiğini de belirtmişti.⁴¹ İki ülke ilişkilerini iyileştirme çabaları, 1943 yılı itibarıyla gerginleşen siyasi atmosferden kaynaklanıyordu. İki ülkenin de birbirine duyduğu ihtiyaç, yine siyasi ilişkiler ile bağlantılıydı.

Dönem itibarıyla, Türk-İngiliz ilişkileri hakkında İngiliz kurumlarınca çeşitli raporlar yayımlanmıştı. İngilizler, Türkiye üzerinde özellikle propaganda ve kültürel etki bırakabilmek

³⁹ 5 Haziran 1942 Tarihinde CHP Genel Sekreterliğinden Halkevi Reisliğine gönderilen yazı BCA.490.01.0.0/1017.921.2, ss. 138-139.

⁴⁰ “Dün Londra Halkevinde Türk Ordusuna Ait Filmler Gösterildi”, *Son Posta*, 24 Mart 1943, No: 4534, ss. 1.

⁴¹ “Başvekilimiz B. Şükrü Saraçoğlu Dün Mecliste Yeni Hükümetin Programını İzah Etti”, *Ulus*, 18 Mart 1943, Sayı: 7766, ss. 1-4..

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

amacıyla çalışmalarını sürdürüyorlardı. Söz gelimi, British Council tarafından yayınlanan bir raporda, Türkiye’de İngilizcenin tercih edilme oranının arttığı ifade ediliyordu. Özel derslerin dışında yıl içerisinde birçok Türk bakan, devlet adamları, generaller konseyin çalışmalarına ilgilerini artırmıştı. Türkiye’de dağıtılan kitap sayısı 1941’de 7.000 iken 1942-1943’te ise 29.000 yükselmişti. Türk yetkililerin iş birliği ile açılan altı yeni İngiliz kütüphanesine beş bin kadar teknik kitap yollanmıştı. Kurulması planlanan kütüphanelerin ilk dördü Ankara, ikisi İstanbul ve İzmir şeklindeydi. British Council, Türk deniz mühendislerine pratik eğitim alabilecekleri bir kuruma yerleştirilmelerinde yardımcı olmuş ve 17 kişilik bir grup için iki aylık yoğun bir İngilizce kursu düzenlemişti.⁴² İngiliz kültürünün Türkiye’de geliştirilmesi adına yapılan faaliyetler kayda değer bir seviyeye yükselmişti. Savaş öncesinde Alman kültürüne yatkın olan talepler, savaş ilerledikçe yapılan teşebbüsler sonucu yerini İngiliz kültürüne bırakmıştı. Türk kütüphanelerine kitap sağlanması da dikkat çeken bir etkinliktir. Türkiye’deki kitap sayılarının artması ve Türk öğrencilerine destek sağlanması, iki ülke açısından da eğitim alanında yaşanan olumlu gelişmelerdendi.

British Council faaliyet sahası Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyükşehirlerin yanı sıra Samsun gibi İngiliz Hükümeti’nin önem verdiği sahalara da uzanmıştı. Samsun Halkevi’nde British Council tarafından “Britanya’nın Beş Büyük Eseri” adlı sergi tertiplenmişti. Sergi, atom araştırmaları, buhar makineleri ve Soutampton Belediye Merkezi, Westminster Hastanesi demiryollarından oluşuyordu. Halk tarafından büyük rağbetle karşılanan sergi, resim ve maketler ile ilgiyle izlenmişti.⁴³ Ayrıca British Council, Fen Fakültesinden üç öğrencinin eğitim masrafları British Council tarafından karşılanmak üzere İngiltere’de eğitim alabilmeleri için Milli Eğitim Bakanlığı’na müracaatta bulunmuştu. Milli Eğitim Bakanlığı, Fen Fakültesi Dekanlığı ile görüşerek matematik, nebatat, kimya mühendisliğinden mezun olacak üç öğrenciyi belirlemişti.⁴⁴ 1943 yılı itibariyle Eminönü Halkevi’ndeki İngilizce kurslarında on üç yaşından küçük çocukların eğitime başlaması uygun görülmüştü.⁴⁵ Eğitim yaşının düşürülmesi daha fazla öğrencinin de kurs alabilmesine ortam hazırladığından, İngilizcenin Türkiye’deki gelişimi açısından önemli bir konuyu ihtiva eder. Ayrıca eğitim yaşının düşürülmesiyle birlikte öğrenciler küçük yaştan itibaren İngiliz kültürünü öğrenme

⁴² “British Council’s Work Abroad”, *The Times*, 30 June 1943, No: 49.585, ss. 2.

⁴³ “Samsun’da İngiliz Sergisi”, *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1943, Sayı: 6784, ss. 3.

⁴⁴ “İngiliz Kültür Heyeti 3 Talebe Okutmak İstiyor”, *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1943, Sayı: 6788, ss. 2.

⁴⁵ “İngilizce Kursu”, *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1943, Sayı: 6818, ss. 2.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

fırsatı yakalanmış olacaktı. Bu bağlamda da Türkiye’de yapılan İngiliz kültürel propagandasının daha etkili olması muhtemeldi.

British Council tarafından tertip edilen Eminönü Halkevi’ndeki resim sergisinin açılışında İstanbul Vali ve Belediye Reisi Doktor Lütfi Kırdar, Parti Vilayet İdare Heyeti Reisi Doktor Behçet Uz, üniversite rektör ve dekanları, güzel sanatlar müdür ve profesörleri, müze müdürleri, British Council üyeleri, şehrin tanınmış sanat erbapları bulunmuştu. British Council İstanbul Merkezi Müdürü Thomson, İngiliz ressamlarını ve sanat eserlerini tanıtmak amacıyla böyle bir serginin açıldığını belirtmişti.⁴⁶ İngiliz sergisi dolayısıyla Eminönü Halkevi’nde, Londra Milli Galeri Müdür Yardımcısı John Steegman’ın “İngiliz Sanatı” adında bir konferans düzenlemesi de planlanmıştı.⁴⁷

Londra Halkevi’ne olan ilginin, açıldığı günden itibaren arttığı dönemin kaynaklarına yansımaktaydı. Bu kurumun diğer bir hedefi ziyaretçilere gelişmekte olan Türkiye hakkında fikir vermek ve Türkçenin daha kolay öğrenilmesini sağlayabilmek olmuştu.⁴⁸ Ayrıca İngiliz Hava Kuvvetlerine ait bir havacılık okulunda staj gören altmıştan fazla Türk genci mezun olmuşlardı. 1944 yılının ilk aylarından itibaren İngiltere’ye binden fazla Türk öğrenci gitmişti.⁴⁹

British Council Heyeti, Eminönü, Kadıköy, Şişli, Beşiktaş, Sarıyer ve Bakırköy Halkevlerinin öğrenci yurtlarına on bir numune kütüphane hediye etmişti. Kırk dört kitaptan oluşan bu kütüphanelerin her biri bir ansiklopedi, dört tane tıp, üç tane ekonomi, iki tane mühendislik, üç tane fen bilimleri, üçer adette ziraat, biyoloji, elektrik ve şehircilikten oluşuyordu.⁵⁰ British Council’in film bölümü Müdürü Kermey’in, Londra’dan Türkiye’ye gelmesi ve burada bazı kültür kurumlarında gösterimi yapılacak olan filmlerle ilgili görüşmeler gerçekleştirmesi tasarlanmıştı.⁵¹

1944 Eylül ayında Sümerbank Genel Müdürlüğü tarafından Karabük Demir-Çelik Fabrikaları adına, staj görmek için 28 kişilik bir heyet İngiltere’ye gitmişti.⁵² Ayrıca Londra

⁴⁶ “İngiliz Resim Sergisi Açıldı”, *Cumhuriyet*, 1 Mart 1944, Sayı: 7019, ss. 2.

⁴⁷ “Modern İngiliz Sanatı Hakkında Konferans”, *Cumhuriyet*, 8 Mart 1944, Sayı: 7026, ss. 2.

⁴⁸ “Londra Halkevinde”, *Cumhuriyet*, 10 Mart 1944, Sayı: 7028, ss. 1.

⁴⁹ “İngiltere’de Staj Gören Pilotlarımız”, *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1944, Sayı: 7054, ss. 1.

⁵⁰ “İngiliz Kültür Heyeti Halkevlerine 11 Kütüphane Hediye Etti”, *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1944, Sayı: 7125, ss. 2.

⁵¹ “İngiliz Kültür Heyeti Film Müdürü Geldi”, *Cumhuriyet*, 29 Haziran 1944, Sayı: 7139, ss. 2.

⁵² “Karabük Fabrikasının Staja Gönderdiği Gençler”, *Akşam*, 15 Eylül 1944, Sayı: 9308, ss. 2.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

Halkevi'nde toplantıların başlamasıyla birlikte, Londra Milli Galeri Müdür Yardımcısı M. John Steegman, Türk ressamlarının değerli eserleri karşısında duyduğu büyük hayranlığı aktarıyordu. Steegman'a göre, Türk ressamları arasında en fazla dikkati çeken kişisi Bedri Rahmi'ydi.⁵³ İngiltere'ye giden Türk Tıp Heyeti başkanı Dr. Avni Aksel, İngiltere'nin heyetlerine büyük bir misafirperverlik gösterdiğini ve ülkenin ünlü doktorlarından oluşan bir grup ile tanıştıklarını belirtmişti. Dr. Aksel İngiliz cerrahisinin, diğer Avrupa ülkelerinden daha gelişmiş olduğunu ve özellikle göğüs cerrahisindeki başarılarını vurgulamıştı. Dr. Aksel, İngilizlerin Avrupa'nın ileri kan verme teknolojisine sahip olduğunu da anlatmıştı.⁵⁴

Bu arada Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü ve Hukuk Fakültesi'ne iki İngiliz profesör atanmıştı. Bunlardan biri Profesör E. V. Gatenby Gazi Terbiye Enstitüsü'nün İngilizce bölümünün başına getirilmişti. Londra Üniversitesi mezunu olan Profesörün, İngilizce öğretimi hakkında pek çok eseri vardı. Kendisi ayrıca bir yıldan beri Ankara British Council'de lisan işleri müşavirliği görevinde bulunuyordu. Hukuk Fakültesi'ne tayin edilen diğer bir kişi ise Kamu Hukuku Profesörü C. Parry idi.⁵⁵

1944 yılı British Council'in, Türkiye'de faaliyet göstermesinin dördüncü yıl dönümüydü. 1934'te Londra'da, İngiliz Hükümeti tarafından açılmasına rağmen doğrudan hükümet tarafından kontrol edilmeyen bu kurum, İngiliz kültürünün diğer ülkelerde gelişmesi için faaliyetlerde bulunuyordu. Kurumun Türkiye'deki faaliyetleri ise 1940'ta Michael Grant'ın Türkiye'ye gelmesi ile başlamıştı. 1944'teki başkanı Malcolm Robertson'un Türkiye'yi ziyaretleri sırasında, başta Cumhurbaşkanı olmak üzere, Milli Eğitim Bakanı, Başbakan ve çok sayıda yetkili ile temasları vardı. Türk Hükümeti'nin talepleri üzerine kurum, farklı alanlarda çalışma yapan profesörlerin Türkiye'ye gelmesinde öncü rol oynamıştı. 1940 yılından önce İstanbul Üniversitesi'nde hiçbir İngiliz profesör görev almazken, bu dönemde İngilizler Fen, Edebiyat ve Tıp Fakültelerinde görev yapmaya başlamışlardı. Bu dönemde İstanbul Üniversitesinde görev alan İngiliz öğretim üyeleri listesi şöyledir; İngiliz Filoloji Profesörü Harley Le Roy, Bizans Sanat Tarihi Profesörü Steven Runcima, İkinci Kadın Doğum Hastalıkları Öğretim Yardımcısı Dr. Williams Charles Nixon, Latince Okutmanı G. R. Bean, Okutman Oliver Davies, İngiliz Filoloji Okutmanı A. R.

⁵³ “ Türk Ressamları”, *Akşam*, 5 Ekim 1944, Sayı: 9326, ss. 2.

⁵⁴ “ Dr. Avni Aksel'in Gazetemize Beyanâtı”, *Akşam*, 16 Nisan 1944, Sayı: 9156, ss. 1.

⁵⁵ “ İki İngiliz Profesörü”, *Akşam*, 18 Ekim 1944, Sayı: 9339, ss.3.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

Humphreys, Fizik Profesörü Thomas Royds, Profesör McIlwraith-Duval, İngiliz Filoloji Profesörü B. W. Downs.⁵⁶

Aynı zamanda Ankara Üniversitesi'nde Fen ve Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesinde görev alan öğretim görevlileri bulunuyordu. Bu görevliler ise; Matematik Profesörü J. A. Strang, Gazi Terbiye Enstitüsü İngilizce Öğretmeni E. V. Gatenby, DTCF yaşayan diller kursu H. Ricket Tucker-Toms Saich Lake, Öğretmen Ambrose Newsom'dan oluşmaktaydı.⁵⁷

British Council'in diğer önemli görevi, aktarıldığı üzere İngilizce öğrenimiydi. Önceki dönemlerde Türkiye'de Fransızca ve Almanca'nın revaçta olmasından kaynaklı İngilizceye ve İngiliz halkına dair bilgiler yetersizdi. Bu yüzden kurum bu alana yönelmişti. İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve Gazi Terbiye Enstitüsü'nde İngilizce bölümleri açılmış ve bu bölümlere hocalar yerleştirilmişti. Aynı zamanda devlet için çalışan memurların İngilizce öğrenebilmesi amacıyla da kurslar oluşturulmuştu. Kurum, Türkiye'den İngiltere'ye öğrenciler de göndermişti. Milli Eğitim Bakanı ve Grant arasındaki görüşmelerde, yeni öğrenci gruplarının İngiltere'ye gönderimi için çalışmaların devam ettiği vurgusu yapılıyordu. Ek olarak, İngiliz Edebiyatının tanıtımı için çalışmalar sürüyordu. Bu çalışmalar doğrultusunda, önemli eserlerin Türkçeye çevrilmesi planlanmıştı. Halkevlerinde ve İzmir Enternasyonal Fuarı'nda çeşitli İngiliz sergileri de açılmıştı. British Council'in çalışmalarına savaştan sonra da devam edeceği düşünülüyordu. British Council kitap ve dergilerin Türkiye'ye getirtilmesi için teşebbüslerde bulunuyordu. Son gelenler arasında halkevlerine dağıtılan otuz tane model kütüphane mevcuttu. Dergilerin temininde teknik ve öğretim konu başlıklarına bilhassa önem veriliyordu. İngiltere'den gelen kitapların dağıtımı ve ayırma işlemleri dolayısıyla British Council'e iki sebepten ötürü ihtiyaç duyulmuştur. Bunlardan birincisi Türk halkına tanıtmak, ikincisi ise harp sırasında kitapların Türkiye'ye ulaşmasını sağlamaktı.⁵⁸ Ayrıca British Council, İngiliz bilim adamlarıyla yakın temas içerisindeydi. Türkiye'deki mühendislik, tıp ve ziraat öğretimindeki gelişmelerle yakından ilgileniyorlardı. Fakültelere, okullara, hükümet dairelerine, sivil-askeri liselere, bankalara, halkevlerine İngilizce öğretmeni temini ile ilgili vazifeleri vardı. British Council, her ay "İngiliz Tıp Bülteni", "Mühendislik Bülteni" ve "Ziraat Bülteni" neşrediyordu.⁵⁹

⁵⁶ BCA.30.18.1.2/94.23.8; 98.33.16; 107.81.15; 109.67.06; 104.12.10; 101.11.18; 101.09.01; 97.107.18; 93.101.20.

⁵⁷ BCA.30.18.1.2/107.107.19; 108.26.11; 104.03.39; 105.33.10.

⁵⁸ "British Council'in Dördüncü Yıldönümü", *Akşam*, 4 Kasım 1944, Sayı: 9356, ss. 6.

⁵⁹ "İngiliz Kültür Heyetinin Faaliyetleri", *Ulus*, 4 Kasım 1944, Sayı: 8357, ss. 3.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

British Council, Türk neşriyatının İngiltere'ye gönderilmesi ve İngiliz neşriyatının da Türkiye'ye gelmesi için savaş boyunca çalışmalarını devam ettirmişti. Tabii bu durum kâğıt miktarları ve nakliyat olanaklarının izin verdiği ölçüde gerçekleşiyordu. British Council tarafından İngilizce kitaplardan oluşan kütüphanelerin tesisi ile bazı şehirlerde halkın bu olanakları kullanması için büyük miktarda kitaplar gönderilmişti. Ayrıca İngiliz Edebiyatından eserler, tiyatrolar Türkçeye çevrilip, konferanslar düzenleniyordu. Bunun yanı sıra “İngiliz Fenni Başarıları”, “İngiliz Taşra ve Köyü”, “İngiliz Mimarisi ve İngiliz Öğretim Müesseseleri” hakkında sergiler düzenlemişti.⁶⁰

İngiltere'nin özellikle eğitim alanındaki faaliyetleri, Türkiye üzerinde geniş bir tabana yayılma alanı bulmuştu. Üniversite öğrencileri, halkevleri, devlet memurları, Anglo-Sakson kültürünü birinci ağızdan tanıma ve öğrenme fırsatı yakalamışlardı. 1941/1942 yıllarında İngiltere'ye öğrenci talebinin olmaması, savaş koşullarına ve Türk-İngiliz ilişkilerine bağlanabilir. Çünkü o yıllarda Türkiye hem Müttefik hem de Mihver grubunun zayıflıklarını kendi lehine kullanmayı tercih ettiğinden bu konuda net bir tutum sergilememişti. 1943 yılından itibaren Müttefik grubu güçlenmeye başladığından, ulaşımın rahatlamasıyla birlikte Türkiye'ye gelen İngiliz neşriyatında artış yaşanmıştı.

Ödül verme, satışa arz etme veya hediye olarak gönderilmek suretiyle Türkiye'ye toplamda 188.000 kitap ve muhtelif konularla ilgili 162.000 dergi dağıtılmıştı. Halkevlerindeki İngilizce kursları dört yıldır kesintisiz devam ediyordu. Türkiye'deki toplam elli beş halkevinde bu kurslar sürerken, iki bini aşan öğrencinin İngilizce öğrenimi kolaylaşmıştı.⁶¹

British Council Başkanı Micheal Grant, Mersin-Adana-Tarsus ve İskenderun'da İngilizcenin Türk çocukları arasında rahatlıkla öğrenilmesine büyük önem verdiklerini ifade etmişti. Grant'a göre, Malcom Robertson'un 1943 yılında Adana'ya yaptığı seyahat göz önünde bulundurulduğunda İngiltere'nin bölgeye ilgisi faal durumdaydı.⁶² Türkiye'nin Güney Bölgesi bilhassa İskenderun-Mersin limanları savaş içerisinde İngiliz Hükümeti için Türkiye'ye gelen ürünlerin varış noktası ve Orta Doğu'yla temasın sağlandığı bölgeydi. Böylelikle stratejik bölgelerde çalışmaların yürütüldüğü çıkarımını yapmak yanlış olmayacaktır.

⁶⁰ “British Council'in 4 Yıllık Faaliyeti”, *Tanin*, 5 Kasım 1944, Sayı: 4454-426, ss. 5-6.

⁶¹ “İngiliz Kültür Heyetinin Dört Yıllık Faaliyeti”, *Cumhuriyet*, 5 Kasım 1944, Sayı: 7260, ss. 3.

⁶² “Türk-İngiliz Dostluğu”, *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1944, Sayı: 7274, ss. 1-3.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

1944 Eylül ayından 1945 Mayıs ayına kadar Ankara Halkevi'ndeki İngiliz dili ile ilgili program ve öğretmenlerin listesi şu şekildedir;⁶³

1- İngilizce Öğretmenleri: Mrs. A. J. Tucker, Miss E. Casey, Miss H. E. Champion, Mr. J. Bell, Mr. G. H. Seaton, Mr. H. R. Turcker, Mr. A. W. Postlethwaite, Miss Howlett.

2- İngiliz Edebiyatı Öğretmeni: Mr. J. Bell.

3- Konferanslar: Mr. S. C. Plume (İngiltere'de Mülki İdare-Hükümet Merkezi Halkı ve Londra İdare Teşkilatı), Mr. J. Bell (Mühendislik: Tekâmül ve Organizasyon, Modern Sanayide İş Bölümü, İngiliz Teşkilatı Esasiesi'nin Tekâmülü), Mr. C. Parry (İngiliz Hukuku), Mr. A. Livingstone (Boks), Prof. E. V. Gatenby (Fonetik ve İngiliz Konuşma dili), Prof. T. S. R. Boase (İngiliz Sanatının Hususiyetleri), Prof. W. J. McCallien (Jeoloji), Prof. B. E. C. Davis (İngiliz Edebiyatı).

4- Sabit Sinema Gösterileri: İskoçya, Ziraat, İngiliz Evi, İngiliz Lisansiyerleri, Gemi İnşaatı.

5- Sergiler: İngiliz Sanayii, İngiltere'de Ziraat, Milli Sağlık.

1944 Eylül ayından 1945 Mayıs ayına kadar İstanbul Eminönü Halkevi'ndeki İngiliz dili ile ilgili program ve öğretmenlerin listesi şu şekildedir;⁶⁴

1- İngilizce Öğretmenleri: Mr. J. Jamieson, Mr. A. H. MacElliot, Mrs. P. Emre, Mr. G. E. Bean.

2- İngiliz Edebiyatı Öğretmeni: Mr. A. R. Humphreys.

3- Konferanslar: Mr. A. L. Prior (Futbol ve Spor Hakkında Aylık Konferanslar), Mr. S. C. Plume (İngiliz İçtimai Hizmet Teşekkülleri, İngiltere'de Mülki İdare), Mr. D. M. Brader (İngiliz Romanı), Prof. E. V. Gatenby (Pedagojik Psikoloji), Prof. W. J. McCallien (Jeoloji)

4- Sabit Sinema ve Fotoğraf Teşhiri için verilecek Konferanslar: Prof. P. Duval (Geometrik Şekiller), Prof. Thehon, J. C. S. Runciman (Bizans Harp Teknikleri), Prof. A. Eitchie (İngiltere'de Fen Filmi Kömürün Zenginlikleri, Hidrolik, Gemi İnşaatı), Mr. G. Catt (İngiliz Bahçeleri, Kewgardens), Mr. Oliver Davies (İstanbul'un Konstantin Surları), Prof. J. Rankin (Fen İlminin Sanayii Tatbiki), Prof. W. Nixon (Britanya'da Tıp), Mr. D. M. Brander

⁶³ BCA.490.1.0.0/1017.920.1, ss. 171-172.

⁶⁴ BCA.490.1.0.0/1017.920.1, ss. 173-174.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

(Ziraat), Mr. J. Hopejonstone (İngiliz Resim Sanatı), Mr. F. D. Sandrey (İngiltere’de Üniversite Hayatı), Mr. A. R. Humphreys (Milli Emniyet ve İtimat).

5- Sergiler: İngiliz Sanayii, Arkeoloji, İngiltere’de Ziraat, Milli Sağlık.

6- Müzik: Mr. A. R. Humphreys aylık konferansları plaklarla ilave edilmiştir.

Her iki halkevinin programına bakıldığında, zengin bir kadronun İngiliz kültürünü Türklere öğretmeye çalıştığı gözlemlenmektedir. Bu açıdan İngiliz zihniyeti konferanslar vasıtasıyla halka aktarılıyordu.

İngiltere’nin amaçlarından bir tanesi Türk rekabet sahasında farklılık yaratmaktı. Bu yüzden savaş boyunca devamlılığına önem verdiği kültürel etkinlikleri, savaşın son yılında da sürdürmüştü. İngiltere, Türkiye’deki kültürel faaliyetlerinin en önemli temsilcisi durumunda olan British Council’de birtakım değişiklikler yapmıştı. Kurumun Türkiye başkanı olan Michael Grant, Londra İngiliz Kültür Heyeti Avrupa İşleri Umum Müdür Yardımcılığı’na atanmıştı. Bu durumda Türkiye temsilciliğine John Bostock getirilmişti. Bostock’un, İngiliz öğretim metotları hakkında geniş bir tecrübesi vardı.⁶⁵

1945 yılında İstanbul’da “Türk-İngiliz Sanayi Sergisi” açılmıştı. Sergini açılışında konuşma yapan İngiltere’nin İstanbul Konsolosu Hurst, Türkiye ile İngiltere arasındaki işbirliğine dikkat çekiyordu. Hurst, Türkiye’yi ziyaretleri esnasında İngiliz iş adamlarına gösterilen nezaket ile İngiltere’ye giden öğrenci, tüccar ve iş adamlarının hayal kırıklığına uğramadıkları da belirtiyordu. Açılışı yapan İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar; bu serginin iki ülke arasındaki iş birliğini artırmasını ümit ettiğini vurguluyordu. Sergide, Türk-İngiliz sanayi icraatları maketlerle canlandırılmış ayrıca İngiltere ve Türkiye’deki gemi inşaatları, uçak örnekleri, kömür sanayi merkezleri, liman tesisleri, radyo ve lamba örnekleri, deri, mensucat, yün, kurutulmuş yiyecekler sergilenmişti.⁶⁶ Adı geçen sergi, iki müttefik devletin karşılıklı çalışmasının canlı örneği olarak gösterilebilir. Üzerinde durulan diğer bir nokta ise bu serginin İngiliz İstihbarat Bürosu’nun başarılı çalışmasının neticesi olduğuydu. Sergide, Türk Hükümeti’nin demiryolu politikaları, sanayileşme planları doğrultusunda açılan fabrikalarda (özellikle Karabük Demir-Çelik Fabrikası) kullanılan materyallerin İngiltere’den temin edilmesiyle, iki ülke arasındaki alışverişe dikkat çekiliyordu.⁶⁷ British Council ve Gureba Hastanesi’nde hekimlik yapan Prof. Nikson tarafından Eylül ayı sonunda “İngiliz Tıp

⁶⁵ “Kültür Heyeti Reisi Değiştir”, *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1945, Sayı: 7521, ss. 2.

⁶⁶ “Türk-İngiliz Sanayi Sergisi Dün Açıldı”, *Tanin*, 6 Eylül 1945, Sayı: 4454-727, ss. 2.

⁶⁷ Kazım Sevinç Altınçağ, “Türk-İngiliz Endüstri Sergisi”, *Tanin*, 6 Eylül 1945, Sayı: 4454-727, ss. 5.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

Kitapları Sergisi” açılmıştı. Londra’dan gönderilen kitaplar, yayımlanan en son eserler arasından seçilmişti. Sergilenen kitapların satışı da yapılıyordu. Böylelikle savaş yüzünden kitap temini zorluğunun üstesinden geliniyordu.⁶⁸ Sergide İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı Fahri Arel; iki ülkenin hem savaşta hem de barışta birlikte olup kültürlerini yakından tanımalarının İngiltere ve Türkiye’nin bağlarını kuvvetlendireceğini dile getirmişti.⁶⁹

British Council tarafından Beyazıt İnkılap Müzesinde, “İngiliz Resim Sergisi” düzenlenmişti. Sergi, British Council Türkiye temsilcisi M. Bostock’un konuşmasıyla açılmıştı. Bu sergide 4-17 yaşları arasındaki İngiliz çocuklarının yaptıkları resimler gösterime çıkmıştı.⁷⁰ İzmir’de, Türk-İngiliz sanayi sergisi de açılmıştı. Açılış törenine katılanlar, İngiliz Konsolos Vekili Wilkson tarafından karşılanmıştı. Mr. Wilkson, sergilenen sınai ürünlerinin İngiltere’den Türkiye’ye satılan ürünlerin birer örnekleri olduğunu ifade etmişti.⁷¹ Yine British Council tarafından Aydın halkevinde “İngiliz Resim ve Fotoğraf Sergisi” hazırlanmıştı. Serginin açılışı Aydın Valisi Salim Gündoğan tarafından bir konuşmayla yapılmıştı.⁷² British Council’in düzenlediği diğer bir sergi de Eminönü Halkevi’nde açılmıştı. Açılış törenine; Parti Başkanı, Güzel Sanatlar Akademisi Profesörleri ve birçok İngiliz yetkililer katılmıştı. Sergi gösterimi halka açıktı.⁷³

II. Dünya Savaşı, Müttefik kuvvetlerin galibiyeti ile sona ermişti. Böylelikle Türkiye’deki İngiliz kültürünü tabana yayma faaliyetleri daha baskın bir hale gelmeye başlamıştı. Özellikle okullar, üniversiteler, halkevleri ve diğer enstitülerde İngilizce eğitiminin yaygın hale gelmesi için çalışmalar devam ediyordu. Bu bağlamda yakın gelecekte Türkler arasında tercih edilen birinci yabancı dilin İngilizce olacağı ön görülüyordu. Tabii ki İngilizce öğretiminde bir takım problem mevcuttu. Bu problemlerin en önemlisi öğretmenlerin mevcut talebi karşılamada yetersiz kalmasıydı. Türkiye’de her türlü eğitim kurumlarında İngilizce öğretmenliği yapan toplam kişi sayısı 170 idi. Bunların 120’si Türk kökenli, 50’si de British Council tarafından istihdam edilen İngiliz vatandaşlarından oluşuyordu. Diğer önemli problem ise öğretmenlerin sadece yetişkin eğitimi ile ilgilenmeleri idi. Okul çağındaki çocukların İngilizce eğitiminin neredeyse tamamı Türk öğretmenler tarafından veriliyordu. Ayrıca okullardaki İngilizce eğitimi için mevcut kaynakların hem sayı

⁶⁸ “İngiliz Tıp Kitapları Sergisi”, *Tanin*, 29 Eylül 1945, Sayı: 4454-749, ss. 3.

⁶⁹ “İngiliz Tıp Kitapları Sergisi Dün Açıldı”, *Tanin*, 30 Eylül 1945, Sayı: 4454-750, ss. 3.

⁷⁰ “İngiliz Öğrencileri Resim Sergisi”, *Tanin*, 6 Aralık 1945, Sayı: 4454-814, ss. 3.

⁷¹ “İzmir’de Türk-İngiliz Sanayi Sergisi Açıldı”, *Cumhuriyet*, 16 Aralık 1945, Sayı: 7660, ss. 3.

⁷² “İngiliz Resim ve Fotoğraf Sergisi”, *Akşam*, 14 Şubat 1944, Sayı: 9094, ss.1.

⁷³ “İngiliz Resim Sergisi Açıldı”, *Akşam*, 1 Mart 1944, Sayı: 9110, ss. 1.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

hem de nitelik açısından yetersizliği, Türkiye gibi geniş bir ülkenin ihtiyaçları ile orantısızlığını da açıkça gözlemliyorduk.⁷⁴

Türkiye’de yabancı dil eğitimi ortaokuldan başlayıp ve lise boyunca devam ediyordu. 1945 yılı itibarıyla birçok öğrenci Fransızca’yı yabancı dil olarak tercihten ziyade zorunluluktan alıyordu. Çünkü çoğu okulda İngilizce öğretmen kadrosu bulunmamaktaydı. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı tarafından verilen ders kitaplarının Türk öğrenciler için yetersiz olduğu aşikârdı. Türkiye’de bir çocuğun iyi bir İngilizce eğitimi aldığı tek kurum olarak Robert Koleji gösteriliyordu. Bu sebeplerden dolayı da İngilizcede uzmanlaşan üniversite öğrencilerinin kazanım standartlarında büyük farklar olması şaşırtıcı değildi. Türkiye’de çoğu öğrencinin ilk amacı öğretmenlik veya diğer mesleklerdeki pratik amaçlar için yeterli bir İngilizceye sahip olmaktı. Ancak bir üniversite kursunun mesleki eğitimden daha fazlasını sağlaması gerekiyordu. Bu yüzden de her öğrenciye aktif olarak seminer veya sınıf çalışmalarıyla dilin, edebiyatla yakın ilişkisini öğretmek gerekiyordu. Bu yüzden İstanbul ve Ankara Üniversitelerindeki İngilizce derslerinde dil literatürüne karşı alternatif müfredatlar için hazırlıklar yapılmaktaydı.⁷⁵

Türkiye’deki mevcut üniversitelerin İngilizce bölümlerinde hem Türkler hem de İngilizlerden oluşan önemli kadrolar bulunuyordu. İstanbul Üniversitesi’nin İngilizce Bölüm Başkanı Prof. Dr. Halide Edip Adıvar’dı*. Ankara Üniversitesi’nin İngilizce Bölümünde dört Türk öğretim görevlisi ve iki asistan bulunmaktaydı. Öğretim görevlilerin endişesi ise İngiltere’den düzenli kalifiye kişi akışının kesilmesi dâhilinde, mevcut kadroların Alman veya Alman yanlılarının doldurabileceği idi. Hem İstanbul hem de Ankara Üniversitesinde arkeoloji gibi belirli konularda ilerleme sağlayan araştırmalar teşvik edilmeye çalışılıyordu. Bilhassa British Council vasıtasıyla üniversitelerin kütüphanelerinde bulunan İngiliz kitap stoku artırılmaya çalışılıyordu. Ayrıca İngilizce eğitimini genişletmek ve kalitesini artırmak için çeşitli projeler üretilmekteydi. Bu yönde Ankara’daki Gazi Enstitüsü’nden Prof. E. V.

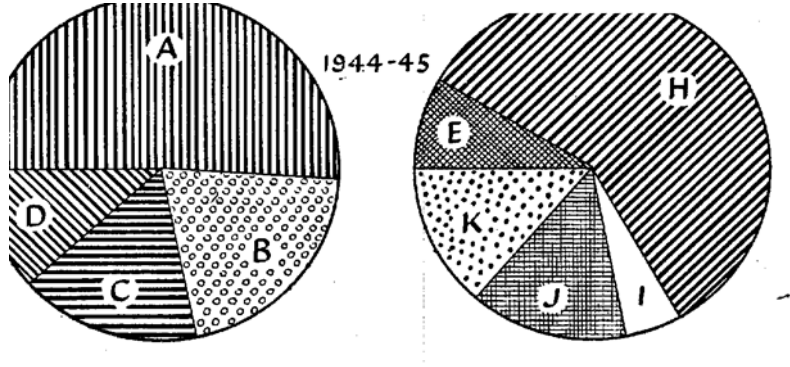
⁷⁴ B. E. C. Davis “The Study of English in Turkey”, *Journal of the English Association*, Volume: 5, Issue 30, Autumn 1945, published 1/10/1945, ss. 200-202.

⁷⁵ B. E. C. Davis, *a.g.m.*, ss. 200-201.

* Halide Edip Adıvar İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde İngiliz Edebiyatı Profesörü olarak 1940-1950 yılları arasında görev yapmıştır; detaylı bilgi için bkz. Kelime Erdal, “Halide Edip Adıvar ve Üniversiteler”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 13, 2007/2.

Gatenby, İngilizce öğretmenlerini dilbilimsel yöntem ile eğitmeye başlamıştı. Bu sistemin tüm üniversitelerde yaygınlaştırılması faydalı sonuçlar doğurabilirdi.⁷⁶

Tablo.1. British Council'in 1944-1945 Yılları Arasında Harcamaları⁷⁷

Diyagram A; Yurtdışı organizasyon ve yerel harcamaları, B; Hizmetler ve malzemeleri, C; İngiltere'deki ziyaretçiler, akademisyenler ve öğrencileri, D; Yönetim, E; Kolonileri, F; Kolonilerden İngiltere'ye gelen öğrencileri, G; devleti, H; Orta Doğu ve Türkiye'yi, I; Uzak Doğu'yu, J; Latin Amerika'yı, K; Avrupa'yı (Türkiye hariç) göstermektedir.

Sonuç

Toplumda yaygın olarak benimsenen değerlerin değişmesi zamanla gerçekleşen bir olgudur. II. Dünya Savaşı'nın Türk vatandaşlarına getirdiği veya zorunlu kıldığı olguların başında, İngiliz kültür ve dilinin benimsenme süreci vardır. Savaşın başlamasıyla bu sürecin bitiş tarihini kesin olarak belirlemek imkânsızdır. Küreselleşen dünyada İngilizce öğrenimi günümüzde keyfilikten çok olağan bir durum haline gelmiştir.

İngiliz kültürünü denizaşırı ülkelere taşıma görevi üstlenen British Council'in, pratikte çeşitli ülkelerde başarı sağladığı gözlemlenmiştir. İki savaş arası dönemde meydana gelen olayları iyi takip etmiş olan İngiliz Hükümeti, gelecekteki planlarında kültürel etkileşimi propaganda aracı olarak kullanmayı tercih etmiştir. İngiliz Hükümeti'nin İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye'de yürüttüğü faaliyetler dikkate alındığında başarı sağladığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Zira İngilizler, giriştiği teşebbüsler sayesinde savaş sonrasında Türkiye'de tercih edilen yabancı dilin İngilizceye dönüşmesine olanak sağlamışlardır. Türk

⁷⁶ B. E. C. Davis, *a.g.m.*, ss. 201-202.

⁷⁷ The British Council Report 1934-1955, a.g.b., ss. 58.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

Hükümeti hem kısıtlı imkânlar dâhilinde eğitim faaliyetlerini dönem boyunca yürütmüş hem de müttefiki olan İngiltere'den her türlü destek almaktan çekinmemiştir. Buna rağmen Türkiye'de İngiliz dilinin yaygınlaşma sürecinde birtakım aksaklıklar devam etmiştir. Bu duruma en iyi örnekler ise dönem itibariyle İngilizce öğretmenlerinin ihtiyaçları karşılayamaması, küçük yaş gruplarına istenilen ölçülerde ulaşılamaması şeklinde sıralanabilir. Elbette ki İngiliz Hükümeti'nin Türkiye'deki British Council başkanlarını eğitim-öğretim ile ilgili çalışmaları olan kişiler arasından seçmesi tesadüfi değildir. Bu bağlamda Türkiye'deki eğitim faaliyetlerini sağlıklı bir şekilde yürütebilmek adına programlı hareket ettikleri söylenebilir. Ayrıca İngiliz Hükümeti Türkiye'deki British Council'in çalışma alanlarını özellikle savaş içerisindeki stratejik noktalar üzerinde yoğunlaştırmıştır. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerden sonra Mersin-İskenderun ve Samsun sahalarındaki çalışmaları bu durumu kanıtlar niteliktedir.

İncelenen dönem boyunca elde edilen çıkarımlarla 1940'lı yıllardan itibaren İngiliz kültürünün Türkiye'de yaygınlaşmaya başladığı gözlemlenmektedir. British Council'in oluşturulma safhasının uzun vadeli olması, İngilizcenin Türkiye'de gelişimini de etkilemiştir. Kurumun, her ne kadar İngiliz Hükümeti'nin denetiminde olmadığı temel ilke olarak benimsense de bu durum savaş boyunca kültürel propaganda aracı olarak kullanıldığı gerçeğini değiştirmemektedir. Savaş boyunca Türkiye'de İngilizce öğrenimi için gerekli alt yapının oluşturulmasının ardından değişen güç dengeleriyle birlikte bu durum ileriki süreçte Amerikan kültürünün ve dilinin yaygınlaşmasını kolaylaştırmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Central Intelligence Agency Online Archive (CIA)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

TNA Foreign Office (FO)

U.S. National Archives

Sürelî Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Son Telgraf

Tanin

The Times

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 4 Number 1 January 2023

Ulus

Monthly Trade Journal of the British Chamber of Commerce of Turkey

Journal of the English Association

Kitaplar ve Makaleler

ALTINÇAĞ, Kazım Sevinç, “Türk-İngiliz Endüstri Sergisi”, *Tanin*, 6 Eylül 1945, Sayı: 4454-727, ss. 5.

BABAOĞLU Resul, “Linguistic Imperialism or Cultural Diplomacy? British Council and The People’s Houses in Early Republican Turkey”, *Bilig*, Winter 2021, No: 96, ss. 255-282.

DAVIS, B. E. C., “The Study of English in Turkey”, *Journal of the English Association*, Volume: 5, Issue 30, Autumn 1945, published 1/10/1945, ss. 200-202.

ERDAL Kelime, “Halide Edip Adivar ve Üniversiteler”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 13, 2007/2, ss. 317-335.

GÖNLÜBOL, Mehmet ve Cem SAR, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitapevi, 10. Baskı, Ankara 2014.

KOÇAK, Cemil, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939) İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler*, TTK, 2. Baskı, Ankara 2013.

MALKOÇ Eminalp, “Cumhuriyet Halk Partisi Belgelerinde Yurtdışındaki İlk ve Tek Halkevi Örneği: Londra Türk Halkevi”, *Türkoloji Kültürü*, Sayı: 4, C. II, ss. 35-55.

OKUMUŞ Büşra Türkan, “Türkiye’de Modernleşme ve Propaganda: Yeni Cumhuriyet’i Tanıtmak, LA TURQUIE KEMALİST DERGİSİ (1934-1948)”, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017.

OLGUN, Kenan, *Türkiye’de Halkevleri Gerçeği Teftiş Raporları Işığında Birinci Yılında Halkevleri (Halkevleri ve Kocaeli Halkevi Örneği)*, İksab Publishing House, Ankara 2019.

ÖZER İsmail, “İngiliz Kültür Heyeti (British Council) ile Halkevleri Arasındaki Kültürel Münasebetler (1939-1950)”, *TSA*, Yıl: 14, Sayı: 2, Ağustos 2010, ss. 95-138.

ÖZMEN Şefika, “Türk-İngiliz İlişkilerinde Restorasyon Dönemi (1926-1939)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Isparta 2009.

YAŞAR Hakan, “Yurtdışında Bir Kültür Kurumu: Londra Halkevi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 45, Bahar 2010, ss. 177-215.

İnternet Kaynakları

<https://api.parliament.uk/historic-hansard/sittings/C20>